

Αλλά και ο σχεδιασμός και η χρηματοδότηση ερευνών για τη μετανάστευση από κρατικούς ή διεθνείς φορείς που εμπλέκονται στην εκπόνηση σχετικών πολιτικών και στην προώθηση συγκεκριμένων προσεγγίσεων επηρεάζουν τις χρησιμοποιούμενες αναλυτικές κατηγορίες και έννοιες καθώς και τη διατύπωση των ερευνητικών υποθέσεων.⁶⁷ Στην Ευρώπη ειδικότερα ο καταλυτικός πλέον ρόλος της ΕΕ στον τομέα της μεταναστευτικής αλλά και της ερευνητικής πολιτικής και στη χρηματοδότηση της έρευνας επηρεάζει καθοριστικά τον τρόπο προσέγγισης της μετανάστευσης.⁶⁸ Έτσι, ενδεικτικά, ο ρόλος των κρατών –και των υπερεθνικών ενώσεων ή των διεθνών οργανισμών στους οποίους μετέχουν– στη διαμόρφωση των δυαδικών εννοιών μέσω των οποίων αναλύεται η μετανάστευση είναι καθοριστικός: η διάκριση μεταξύ εσωτερικής/εξωτερικής μετανάστευσης, προσφύγων/μεταναστών, νόμιμης/παράνομης, προσωρινής/μόνιμης μετακίνησης απορρέει από τις δικές τους κατηγοριοποιήσεις.⁶⁹

Μέχρι πρόσφατα, η κοινωνία υποδοχής και οι μετανάστες αντιμετωπίστηκαν και από τον επιστημονικό λόγο ως δυο ενιαία σύνολα, απολύτως διακριτά μεταξύ τους, με διαφορετικά πολιτισμικά συστήματα, που πρωτοέρχονταν σε επαφή με την είσοδο των ξένων στην κρατική επικράτεια. Οι θεωρίες αφομοίωσης των μεταναστών προϋπέθεταν ότι όλοι οι γηγενείς μοιράζονταν κοινούς κανόνες και αξίες –αγνοώντας τις κοινωνικές και πολιτισμικές διαιρέσεις στο εσωτερικό κάθε έθνους-κράτους– και παρέβλεπαν τις εμπειρίες, τις αναφορές και τις πρακτικές που ενδεχομένως μοιράζονται ομάδες γηγενών με

οας σημειώνονται συχνά μεγάλες οικονομικές, πολιτικές ή πολιτισμικές αποκλίσεις, ενώ οι εμπειρίες και η κοινωνικοποίηση διαφοροποιούν τις γενιές.

Οι πολιτισμικές διαφορές και οι πολιτισμικοί μετασχηματισμοί δεν ερμηνεύονται πια μέσα από τα παλαιότερα διχοτομικά σχήματα που αντιπαρέβαλαν δυο πολιτισμικά συστήματα, αυτό των μεταναστών και εκείνο των κοινωνιών υποδοχής. Αντιθέτως, οι πολιτισμικές διαφορές προσεγγίζονται μέσα από την οπτική των άνισων ροών, των τρόπων με τους οποίους ποικίλοι πολιτικοί θεσμοί αντιμετωπίζουν την ετερότητα, μέσα από το παιχνίδι διαβαθμίσεων και πτυχών της ομοιότητας και της ετερότητας, με τις σημασιολογικές μετατοπίσεις και τις καινοτόμες χρήσεις παλαιότερων συστατικών. Συνδέονται με τις συγκρούσεις για το κύρος και την εξουσία, αλλά και με τη ρευστότητα, την ετερογένεια και την αλληλεπίδραση των πολλαπλών, πολυπρισματικών, μερικώς επικαλυπτόμενων, μεταβαλλόμενων και επικοινωνούντων μεταξύ τους πολιτισμικών χώρων που συνυπάρχουν στο εσωτερικό όλων των κρατών και συνολικότερα σε πλανητικό επίπεδο.

Μετά την κριτική που υπέστησαν οι ουσιοκρατικές κατηγορίες κατά τις τελευταίες δεκαετίες, οι έννοιες της εθνότητας και της ταυτότητας χρησιμοποιούνται συνδυαστικά με άλλες (π.χ. φυλή, φύλο, κοινωνική τάξη) και εντάσσονται στο πλαίσιο αναλύσεων που εξετάζουν τη δυναμική των κατηγοριοποιήσεων και, συνολικότερα, τις διαδικασίες χάραξης συνόρων μεταξύ των κοινωνικών ομάδων μέσα σε ένα σύστημα ιεραρχικών σχέσεων και διαφοροποιήσεων. Συσχετίζονται με τις διαδικασίες και

το βαθμό νομιμοποίησης κάποιων μορφών αποκλεισμού, με τις ταξινομικές συγκρούσεις που αποκρυσταλλώνονται και θεσμοποιούνται με το χρόνο.⁷² Έτσι, από τη μια, προτείνεται μια από-εθνοτικοποίηση της έρευνας για τη μετανάστευση και ο αναπροσανατολισμός στη μελέτη μη εθνοτικών μονάδων όπως είναι τα οικογενειακά, τοπικά, επαγγελματικά, θρησκευτικά ή άλλα δίκτυα.⁷³ Από την άλλη όμως, η μετατόπιση της έρευνας από τα συνολικά χαρακτηριστικά των εθνοτικών ομάδων στο σχεσιακό χαρακτήρα των ταυτοτήτων δεν συνεπάγεται και την απόλυτη εξατομίκευση της διαδικασίας συγκρότησής τους. Αμφισβητούνται λοιπόν και οι αναλύσεις που εμμένουν στη ρευστότητα των εθνοτήτων και των ταυτοτήτων παρουσιάζοντάς τες ως ζήτημα ατομικής επιλογής. Οι προσεγγίσεις αυτές αγνοούν ότι οι στρατηγικές και ο καταμερισμός της εξουσίας, η ταξική θέση και το φύλο, επηρεάζουν την ικανότητα τόσο της χάραξης όσο και της υπέρβασης των κοινωνικών συνόρων και ότι, με την πάροδο του χρόνου, διαμορφώνονται θεσμικοί κανόνες που παρέχουν κίνητρα για τη χάραξη συγκεκριμένων μορφών κοινωνικών συνόρων.⁷⁴

Σε αυτό το πλαίσιο η κοινωνική ενσωμάτωση δεν σημαίνει συνεπώς πλέον μεταπήδηση από μια ομοιογενή μονάδα σε μια άλλη, αλλά μετάβαση από μια διάταξη ετερογένειας σε μιαν άλλη, από μια κατανομή ιδιοτήτων προς μιαν άλλη που συγκλίνει περισσότερο προς την κυρίαρχη κατανομή σε έναν πληθυσμό αναφοράς. Η ενσωμάτωση συντελείται κάθε στιγμή σε έναν ή μερικούς από τους τομείς της οικονομικής, πολιτικής, κοινωνικής και πολιτισμικής ζωής και λαμβάνει χώρα ως προς κάποια ομάδα αναφοράς. Δεν αποτελεί ενιαία και γραμμική πορεία, αλλά δυναμική διαδικασία που εκτείνεται στο χρόνο εν μέσω ποικίλων ηγεμονιών και ιεραρχιών. Πρόκειται για μια συγκρουσιακή διαδικασία μετατόπισης των κοινωνικών συνόρων του ανήκειν, σύγκρουση σύμφυτη με τις διαδικασίες συγκρότησης του έθνους και εν πολλοίς αντίστοιχη με τη συμπερίληψη των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων, ομάδων με πολιτισμικές ιδιαιτερότητες, αλλά και των γυναικών, στον πυρήνα της κοινωνίας με τη σταδιακή ένταξή τους στο σώμα των πολιτών.⁷⁵

Οι κυρίαρχες έως τη δεκαετία του 1980 θεωρίες για τη διεθνή μετανάστευση εστίαζαν στις διεργασίες που συντελούνται στο εσωτερικό των κρατών υποδοχής. Αγνοούσαν δηλαδή την πολιτική των κρατών αποστολής—η οποία, επεκτεινόμενη πέρα από την επικράτειά τους, αποσκοπεί στην πρόσδεση των αποδήμων με την πατρίδα—, καθώς και τις κοινωνικές σχέσεις και τα κοινωνικά πεδία που υπερβαίνουν τα κρατικά σύνορα.⁷⁶ Από τη δεκαετία του 1990 και ύστερα, οι έννοιες της διεθνικότητας (transnationalism) και της διασποράς, ταυτόχρονα και παράλληλα με αυτήν της παγκοσμιοποίησης, συνέβαλαν,

στην ένταξη των χωρών αποστολής και υποδοχής μεταναστών σε ένα ενιαίο πεδίο ανάλυσης και στην ανάδειξη της παγκόσμιας δυναμικής των πληθυσμιακών μετακινήσεων.⁷⁷

Η ενσωμάτωση των μεταναστών στην κοινωνία υποδοχής και η συχνά επίμονη πρόσδεση στον τόπο καταγωγής τους έπαψαν να αντιμετωπίζονται ως αντιθετικές και αλληλοαποκλειόμενες διαδικασίες. Άρχισαν να διερευνώνται οι διαδικασίες μέσα από τις οποίες οι μετανάστες αναπτύσσουν και διατηρούν ποικίλες κοινωνικές σχέσεις που συνδέουν τις κοινωνίες υποδοχής και αποστολής, τα διασυνοριακά δίκτυα καθώς και οι συμβολικοί και κοινωνικοί δεσμοί που συνδέουν ομάδες που ζουν σε διαφορετικούς τόπους. Οι έρευνες μετατοπίστηκαν λοιπόν, από τις εθνοτικές ομάδες που ζουν σε συγκεκριμένους τόπους στις διεθνικές κοινότητες που εμπλέκονται σε διασυνοριακές δραστηριότητες, σε δίκτυα που εκτείνονται σε πολλούς τόπους, σε μετανάστες που συμμετέχουν ταυτόχρονα στις πολιτικές διεργασίες και τις οικονομικές πρακτικές δυο χωρών. Διαμορφώθηκε ένας προβληματισμός γύρω από τη συγκρότηση κοινοτήτων με την ανάπτυξη διαδικασιών ταύτισης και δεσμών αλληλεγγύης που συνδέουν άτομα ή πληθυσμούς—οι οποίοι τις περισσότερες φορές αναφέρονται σε μια κοινή κοιτίδα ή καταγωγή—διασκορπισμένους στον πλανήτη.⁷⁸ Πρόσφατα, ωστόσο, οι μελέτες των διεθνικών κοινοτήτων επικρίθηκαν επειδή και αυτές παρέβλεψαν τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ των διαφόρων ομάδων που ζουν σε έναν τόπο καθώς και τις εσωτερικές διαιρέσεις των κοινοτήτων που διερευνούσαν, και επειδή δεν έλαβαν υπόψη τις περιπτώσεις όπου δεν αναπτύσσονται διεθνικοί δεσμοί. Πολλές από τις πρόσφατες μελέτες αφενός δεν απέφυγαν την παγίδα της ουσιοκρατίας στον ορισμό και τον τρόπο διερεύνησης των διεθνικών κοινοτήτων και, αφετέρου, υποτίμησαν το ρόλο των κρατών στη συγκρότηση διεθνικών δεσμών.⁷⁹

Εν κατακλείδι, η μετανάστευση διαταράσσει την εικόνα του αυτόνομου και αυτο-αναπαραγώμενου έθνους-κράτους καθώς και την εξίσωση της κοινωνίας με το έθνος-κράτος, υπονομεύει τον ισομορφισμό μεταξύ λαού, κυριαρχίας και πολιτών, μεταξύ λαού και έθνους, λαού και ομάδας αλληλεγγύης, υπενθυμίζοντας το εύθραυστο και το συνεχές του σχεδίου συγκρότησης του έθνους.⁸⁰ Έτσι, οι νεότερες προσεγγίσεις της μετανάστευσης προβληματοποιούν τη διάκριση μεταξύ εθνικής πλειονότητας και μεταναστών εξετάζοντας το βαθμό ενσωμάτωσης και τις πρακτικές, τις ταυτότητες και τις αντιλήψεις της κοινωνικά και πολιτισμικά ετερογενούς πλειονότητας. Εστιάζουν στις διαδικασίες χάραξης των συνόρων μεταξύ της πλειονότητας και των μεταναστών μέσω της κρατικής ταξινομικής και διαφοροποιητικής ισχύος και επιχειρούν να μελετήσουν γηγενείς και μετανάστες στο εσωτερικό κοινωνικών πεδίων διαφοροποιη-

μένης εξουσίας.⁸¹ Εξετάζοντας, από την άλλη, τους τρόπους με τους οποίους η μετανάστευση μεταβάλλει τα οικονομικά, πολιτικά, κοινωνικά και πολιτισμικά πεδία παγκοσμίως, διερευνούν τα όρια των πεδίων αυτών υποστηρίζοντας ότι δεν ταυτίζονται αναγκαστικά με τα σύνορα των εθνών-κρατών. Διερευνούν, τέλος, τους τρόπους με τους οποίους το μεταναστευτικό φαινόμενο μετασχηματίζει τα συλλογικά υποκείμενα τα οποία παίρνουν μέρος στις κοινωνικές και τις διεθνείς σχέσεις και έρχονται σε αντιπαράθεση για τον έλεγχο των διαδικασιών ανακατανομής του υλικού πλούτου και του συμβολικού κεφαλαίου. Αναλύουν τους τρόπους με τους οποίους η μετανάστευση συμβάλλει στον επαναπροσδιορισμό των θέσεων και των σχέσεων των συλλογικοτήτων σε τοπικό και παγκόσμιο επίπεδο.

Πολλές έρευνες στο χώρο των κοινωνικών επιστημών, προσεγγίζοντας το μεταναστευτικό φαινόμενο, χωρίς να χάνουν από το οπτικό πεδίο τους τη συνεχιζόμενη σπουδαιότητα των κρατικών συνόρων, του εθνικισμού και του έθνους-κράτους, αφενός επιχειρούν να κατανοήσουν το μετασχηματισμό του ίδιου του εθνικού κράτους και του ρόλου του, και αφετέρου, θέτουν υπό αμφισβήτηση τις εννοιολογικές κατηγορίες και τα αυτονόητα που χρησιμοποιούν στις αναλύσεις τους.⁸² Θεωρούν ότι το έθνος-κράτος, αν και παίζει εξαιρετικά σημαντικό ρόλο στη γέννηση και στη διαμόρφωση των χαρακτηριστικών των μεταναστευτικών ροών και στην εξέλιξη της ζωής των ίδιων των μεταναστών, δεν αποτελεί αναγκαστικά ή πάντα την καταλληλότερη μονάδα ανάλυσης του μεταναστευτικού φαινομένου.⁸³

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 International Organization for Migration (IOM), *World Migration 2008. Managing labour mobility in the evolving global economy*, IOM World Migration Report Series, τόμ. 4, Γενεύη 2008, σ. 2, 4. Σε αρκετά σημεία του κειμένου χρησιμοποιούνται η τρέχουσα ορολογία και οι στατιστικές των αρμόδιων διεθνών οργανισμών χωρίς να επιχειρείται η επίλυση των ποικίλων εννοιολογικών ή θεωρητικών προβλημάτων που θέτουν. Στις στατιστικές τους οι διεθνείς οργανισμοί ορίζουν ως μετανάστες τα άτομα που εμφανίζονται στις εθνικές απογραφές ως γεννημένα σε ξένη χώρα. Αυτός ο ορισμός των μεταναστών και οι τρόποι καταμέτρησής τους είναι προβληματικοί για πολλούς λόγους, τους οποίους δεν μπορούμε να εξετάσουμε εδώ. Οι κατηγορίες που χρησιμοποιούνται στις διεθνείς και εθνικές στατιστικές και οι μετασχηματισμοί τους στον χρόνο είναι εξαιρετικά εύγλωττοι δείκτες των κοινωνικών διαδικασιών σημασιοδότησης που περιγράφονται σχηματικά πιο κάτω: A. Mckeown, «Global migration, 1846-1940», *Journal of World History* 15, 2, 2004, σ. 183-185.
- 2 R. Cohen, *Migration and its enemies. Global capital, migrant labour and the nation-state*, Aldershot, Ashgate, 2006, σ. 6.
- 3 IOM ό.π., σ. 40. D. S. Massey et al., *Worlds in motion: Understanding international migration at the end of the millennium*, Οξφόρδη, Clarendon Press, 1998, σ. 10.

- 4 R. Waldinger, «Immigrant 'transnationalism' and the presence of the past», 2004, σ. 8 στο <http://repositories.cdlib.org/uclasoc/trcsa/15>.
- 5 Population Division, Department of Economic and Social Affairs, United Nations, *International Migration Report 2002*, Νέα Υόρκη, 2002, σ. 6.
- 6 Ένα εκατομμύριο άτομα εγκατέλειπε τις χώρες του πρώην σοβιετικού μπλοκ κάθε χρόνο κατά το διάστημα 1990-1994, ενώ οι διεθνείς μετακινήσεις στο εσωτερικό του έφτασαν τα 1,5 με 2 εκατομμύρια ετησίως. Population Division, Department of Economic and Social Affairs, United Nations Secretariat, *International migration from countries with economies in transition: 1980-1999*, 2002, σ. 1-2.
- 7 R. Cohen, ό.π., σ. 65.
- 8 R. Waldinger, ό.π., σ. 8.
- 9 Οι κατηγορίες στις οποίες χορηγούνταν το δικαίωμα εισόδου και διαμονής σε μια επικράτεια, όπως και αυτές που αποκλείονταν ρητά, δεν ήταν ίδιες στο χρόνο, ούτε βέβαια για όλα τα κράτη. M. Kearney, «The anthropology of transnational communities and the reframing of immigration research in California: the Mixtec case», στο M. Bommers, E. Morawska (επιμ.), *International migration research. Constructions, omissions and the promises of interdisciplinarity*, Aldershot, Ashgate, 2005, σ. 76.
- 10 D. Schnapper, *La France de l'intégration. Sociologie de la nation en 1990*, Παρίσι, Gallimard, 1991, σ. 51 κ.έ.
- 11 J. Halfmann, «World society and migrations: challenges to theoretical concepts of political sociology», στο M. Bommers, E. Morawska (επιμ.), ό.π., σ. 145.
- 12 R. Cohen, ό.π., σ. 149.
- 13 G. Hugo, *Migrants in society: diversity and cohesion*, Paper prepared for the Policy Analysis and Research Programme of the Global Commission on International Migration, 2005, σ. 22. (Όλα τα κείμενα του *Global Commission on International Migration* των υποσημειώσεων έχουν αναρτηθεί στο: http://www.gcim.org/en/ir_experts.html). A. Wimmer, N. Glick Schiller, «Methodological nationalism, the social sciences and the study of migration: An essay in historical epistemology», *International Migration Review* 37, 3, 2003, σ. 588-593. I. Bloemraad, A. Korteweg, G. Yurdakul, «Citizenship and immigration: assimilation, and challenges to the nation-state», *Annual Review of Sociology* 34, 2008, σ. 3-4.
- 14 J. Halfmann, ό.π., σ. 137.
- 15 R. Cohen, ό.π., σ. 38, 149-152.
- 16 A. R. Zolberg, «The next waves: Migration theory for a changing world», *International Migration Review* 23, 3, 1989, σ. 405-406. A. Portes, J. DeWind, «A cross-Atlantic dialogue: The progress of research and theory in the study of international migration», *International Migration Review* 38, 3, 2004, σ. 831.
- 17 A. R. Zolberg, ό.π. . D. S. Massey et al., ό.π., σ. 13-14, 292.
- 18 M. Kearney, ό.π., σ. 71.
- 19 St. Castles, «21st-century migration as a challenge to sociology», *Journal of Ethnic and Migration Studies* 33, 3, 2007, σ. 359. G. P. Freeman, «Political science and comparative immigration politics», στο M. Bommers, E. Morawska (επιμ.), ό.π., σ. 122. A. Portes, J. DeWind, ό.π., σ. 832.
- 20 A. Pecoud, P. de Guchteneire, *Migration without borders: an investigation into the free movement of people*, Global Commission on International Migration, 2005, σ. 17-18.
- 21 R. Cohen, ό.π., σ. 145. R. Waldinger, ό.π., σ. 10-12.
- 22 R. Cohen ό.π., σ. 88.
- 23 UNHCR, *Statistical Yearbook 2002. Trends in displacement, protection and solutions*, 2004, σ. 8.

- 24 Το 2008 τα 4/5 των προσφύγων διεθνώς ζούσαν στις αναπτυσσόμενες χώρες: UNHCR, *2008 Global Trends: Refugees, asylum-seekers, returnees, internally displaced and stateless persons*, 2009, σ. 2.
- 25 P. Stalker, «Migration trends and migration policy in Europe», *International Migration* 40, 5, 2, 2002, σ. 152.
- 26 Ch. Delphy, «Φύλο και φυλή στη μεταποικιακή Γαλλία: Η μαντίλα και η απόρριψη του Ισλάμ», *Σύγχρονα Θέματα* 84, 2004, σ. 61-69. T. Modood, «Muslims and the politics of difference», *Political Quarterly* 320, 2003, σ. 100-115.
- 27 A. Pecoud, P. de Guchteneire, *ό.π.*, σ. 4.
- 28 D. S. Massey et al., *ό.π.*, σ. 288. J. Alt, *Life in the world of shadows: the problematic of illegal migration*, Global Commission on International Migration, *Global Migration Perspectives* 41, 2005. K. Koser, *Irregular migration, state security and human security*, Global Commission on International Migration, 2005.
- 29 D. S. Massey et al., *ό.π.*, σ. 14.
- 30 S. Sassen, *Guests and aliens*, Νέα Υόρκη, The New Press, 1999, σ. 104, 145-147. R. Hansen, «Migration to Europe since 1945: Its history and its lessons», *The Political Quarterly* 320, 2003, σ. 33.
- 31 Στις αρχές της δεκαετίας του 1950 δημιουργήθηκε, με παραίτηση και σημαντική χρηματοδότηση των ΗΠΑ, η Διεθνής Επιτροπή Μεταναστεύσεως εξ Ευρώπης προκειμένου να συμβάλει στην οργάνωση της μετακίνησης Ευρωπαίων προς τις αγορές εργασίας των υπερπόντιων χωρών. Η ΔΕΜΕ αργότερα μετεξελίχθηκε στο Διεθνή Οργανισμό Μετανάστευσης.
- 32 D. S. Massey et al., *ό.π.*, σ. 289. Βλ. εκθέσεις της Global Commission on International Migration (2005) και της IOM (2008).
- 33 A. Pecoud, P. de Guchteneire, *ό.π.*, σ. 3.
- 34 K. Koser, *ό.π.*, σ. 13-28.
- 35 St. Castles, «Guestworkers in Europe: A resurrection?», *International Migration Review* 40, 4, 2006, σ. 762. IOM, *ό.π.*, σ. 6-7.
- 36 IOM, *ό.π.*, σ. 291-313. A. Pecoud, P. de Guchteneire, *ό.π.*, σ. 16. St. Castles, «Guestworkers in Europe: A resurrection?», *ό.π.*
- 37 IOM, *ό.π.*, σ. 2.
- 38 G. Hugo, *ό.π.*, σ. 2, 11.
- 39 IOM, *ό.π.*, σ. 32.
- 40 IOM, *ό.π.*, σ. 27. M. Baldwin-Edwards, «Towards a theory of illegal migration: historical and structural components», *Third World Quarterly* 29, 7, 2008, σ. 1454-55. N. L. Green, *Οι δρόμοι της μετανάστευσης. Σύγχρονες θεωρητικές προσεγγίσεις*, Αθήνα, Σαββάλας, 2004, σ. 124-127.
- 41 R. Cohen, *ό.π.*, σ. 60-61.
- 42 IOM, *ό.π.*, σ. 39, 175, 439.
- 43 Ενδεικτικό είναι ότι το ένα τέταρτο με ένα τρίτο των γιατρών στη Βρετανία, τον Καναδά, την Αυστραλία και στη Νέα Ζηλανδία έχουν σπουδάσει στο εξωτερικό. Οι περισσότεροι προέρχονται από την Αφρική, την Καραϊβική, τη Νοτιο-Ανατολική και Νότια Ασία. Αντιθέτως, σε πολλές αναπτυσσόμενες χώρες, και ιδιαίτερα στην Υποσαχάρια Αφρική, παρατηρείται έλλειψη γιατρών και νοσοκόμων. IOM, *ό.π.*, σ. 63. N. Piper, *Gender and migration*, A paper prepared for the Policy Analysis and Research Programme of the Global Commission on International Migration, 2005, σ. 35.
- 44 Ο αριθμός των ξένων φοιτητών διεθνώς αυξήθηκε από 800.000 το 1980 σε 2,7 εκατομμύρια το 2004. IOM, *ό.π.*, σ. 13, 32-39, 52-56, 464.
- 45 M. Kearney, *ό.π.*, σ. 80-81.
- 46 I. Bloemraad, A. Korteweg, G. Yurdakul, *ό.π.*, σ. 13. St. Castles, «21st-century migration as a challenge to sociology», *ό.π.*, σ. 360.
- 47 N. Piper, *ό.π.*, σ. 3.
- 48 IOM *ό.π.*, σ. 9-10, 152. N. Piper, *ό.π.*, σ. 7. St. Castles, «Guestworkers in Europe: A resurrection?», *ό.π.*, σ. 757. Βλ. και Ντ. Βόιου, «Από τις 'γυναίκες' στο 'φύλο': Θεωρητικές προσεγγίσεις και χώροι της μετανάστευσης», στο Ντ. Βόιου, Μ. Στρατηγάκη (επιμ.), *Το φύλο της μετανάστευσης*, Αθήνα, Μεταίχμιο, 2008, σ. 17-38.
- 49 N. Piper, *ό.π.*, σ. 1, 5, 16.
- 50 IOM, *ό.π.*, σ. 82.
- 51 N. Piper, *ό.π.*, σ. 1, 5. IOM, *ό.π.*, σ. 82.
- 52 R. King, «Towards a new map of European migration», *International Journal of Population Geography* 8, 2002, σ. 97.
- 53 IOM, *ό.π.*, σ. 32, 82. St. Castles, «Guestworkers in Europe: A resurrection?», *ό.π.*, σ. 745-749.
- 54 IOM, *ό.π.*, σ. 202.
- 55 M. Baldwin Edwards, *ό.π.*, σ. 1449. Η μη κανονική μετανάστευση δεν αποτελεί βέβαια σημερινό φαινόμενο, υπάρχει από την εποχή που τα κράτη άρχισαν να θεσπίζουν συστηματικά σχετικές νομοθεσίες και μεθόδους ελέγχου των συνόρων και της διαμονής στο έδαφός τους. Τα κράτη, εξάλλου, ποτέ δεν κατάφεραν να ελέγξουν απόλυτα τα σύνορα και τις επικράτειές τους.
- 56 D. Papademetriou, «The global struggle with illegal migration: no end in sight», *Migration Information Source* 2005 στο www.migrationinformation.org.
- 57 IOM, *ό.π.*, σ. 221.
- 58 IOM, *ό.π.*, σ. 209-219.
- 59 J. Hollifield, «The emerging migration state», *International Migration Review* 38, 3, 2004, σ. 885-913. Η μη κανονική μετανάστευση αποτελεί βέβαια συνάρτηση και του συνολικού ποσοστού μεταναστών σε μια περιοχή, της γεωγραφικής εγγύτητας και της διαπερατότητας ή του βαθμού δυσκολίας του ελέγχου των συνόρων. IOM, *ό.π.*, σ. 221.
- 60 IOM, *ό.π.*, σ. 9, 209.
- 61 R. Cohen, *ό.π.*, σ. 144.
- 62 I. Bloemraad, A. Korteweg, G. Yurdakul, *ό.π.*, σ. 13.
- 63 St. Castles, «21st-century migration as a challenge to sociology», *ό.π.*, σ. 361.
- 64 R. King, *ό.π.*, σ. 102. A. Pecoud, P. de Guchteneire, *ό.π.*, σ. 2.
- 65 R. King, *ό.π.*, σ. 95.
- 66 N. Glick Schiller, A. Calar, «Towards a comparative theory of locality in migration studies: migrant incorporation and city scale», *Journal of Ethnic and Migration Studies* 35, 2, 2009, σ. 177-202. J. Halfmann, *ό.π.*, σ. 135. A. Wimmer, N. Glick Schiller, *ό.π.*
- 67 Ενδεικτικά: A. Singleton, P. Barbesino, «The production and reproduction of knowledge on international migration in Europe: The social embeddedness of social knowledge», στο F. Anthias, G. Lazaridis (επιμ.), *Into the margins: Migration and exclusion in Southern Europe*, Aldershot, Brookfield, Σιγκαπούρη, Σίδνεϋ, Ashgate, 1999, σ. 13-33. Φ. Τσιμπιρίδου, «Συσχετίζοντας τη μειονοτική με τη μεταναστευτική εμπειρία: ανάμεσα στις κυβερνοτροπίες και στις επιστημονικές κατηγορίες» στο Φ. Τσιμπιρίδου (επιμ.), *Μειονοτικές και μεταναστευτικές εμπειρίες: Βιώνοντας την «κουλτούρα του κράτους»*, Αθήνα, Κριτική, 2009 (υπό έκδοση).
- 68 A. Geddes, «Migration research and European integration: The construction and institutionalization of problems of Europe», στο M. Bommers, E. Morawska (επιμ.), *ό.π.*, σ. 266-276.

- 69 A. J. Bailey, «Turning transnational: Notes on the theorisation of international migration», *International Journal of Population Geography* 7, 2001, σ. 415-416. R. King, *ό.π.*, σ. 91-93. D. S. Massey et al., *ό.π.*, σ. 287.
- 70 M. Kearney, *ό.π.*, σ. 86. A. Wimmer, N. Glick Schiller, *ό.π.*, σ. 599. N. Glick Schiller, A. Calar, *ό.π.*, σ. 180.
- 71 A. Wimmer, «Herder's heritage and the boundary-making approach: Studying ethnicity in immigrant societies», *Sociological Theory* 27, 3, 2009, σ. 244-270.
- 72 St. Vertovec, «Introduction: new directions in the anthropology of migration and multiculturalism», *Ethnic and Racial Studies* 30, 6, 2007, σ. 961-978. R. Brubaker, F. Cooper, «Beyond identity», *Theory and Society* 29, 2000, σ. 1-47. R. Brubaker, *Ethnicity without groups*, Κέιμπριτζ, Μασσ., Λονδίνο, Harvard University Press, 2004. A. Gupta, J. Ferguson, «Πέρα από την κουλτούρα: Χώρος, ταυτότητα και η πολιτική της διαφοράς», στο Γ. Κυριακάκης, Μ. Μιχαηλίδου (επιμ.), *Η προσέγγιση του άλλου. Ιδεολογία, μεθοδολογία και ερευνητική πρακτική*, Αθήνα, Μεταίχμιο, 2005, σ. 71-102.
- 73 A. Wimmer, *ό.π.*. N. Glick Schiller, A. Calar, *ό.π.*
- 74 A. Bailey, *ό.π.*, σ. 421.
- 75 A. Portes, M. Zhou, «The new second generation: Segmented assimilation and its variants», *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 530, 1993, σ. 74-96. R. Brubaker, «The return of assimilation? Changing perspectives on immigration and its sequels in France, Germany and the United States», *Ethnic and Racial Studies* 24, 4, 2001, σ. 531-548. R. Alba, V. Nee, *Remaking the American mainstream: Assimilation and contemporary immigration*, Κέιμπριτζ Μασσ., Λονδίνο, Harvard University Press, 2003, σ. 17-66.
- 76 St. Castles, «21st-century migration as a challenge to sociology», *ό.π.*, σ. 352.
- 77 Για τη διεθνικότητα και τη διασπορά βλ. ειδικό αφιέρωμα στα *Σύγχρονα Θέματα* 92, 2006, με θέμα: Σύγχρονες θεωρήσεις του μεταναστευτικού φαινομένου.
- 78 B. Schmitter Heisler, «The sociology of immigration. From assimilation to segmented integration, from the American experience to the global arena», στο C. B. Brettell, J. Hollifield (επιμ.), *Migration theory. Talking across disciplines*, Νέα Υόρκη, Routledge, 2000, σ. 87. P. Levitt, N. Nyberg-Sorensen, *The transnational turn in migration studies*, Global Commission on International Migration, *Global Migration Perspectives* 6, 2005, σ. 2. E. Morawska, «The sociology and history of immigration: reflections of a practitioner», στο M. Bommers, E. Morawska (επιμ.), *ό.π.*, σ. 214. St. Vertovec, *ό.π.*, σ. 968.
- 79 A. Wimmer, N. Glick Schiller, *ό.π.*
- 80 M. Bommers, E. Morawska, «Introduction» και S. Lavenex, «National frames in migration research: the tacit political agenda», στο M. Bommers, E. Morawska (επιμ.), *ό.π.*, σ. 1-18 και 257. A. Wimmer, N. Glick Schiller, *ό.π.*. M. Kearney, *ό.π.*, σ. 86. J. Halfmann, *ό.π.*, σ. 134-35.
- 81 A. Wimmer, *ό.π.*. R. Cohen, *ό.π.*, σ. 108.
- 82 N. Glick Schiller, A. Calar, *ό.π.* σ.180. St. Castles, «21st-century migration as a challenge to sociology», *ό.π.*, σ. 358.
- 83 S. J. Mahler, «Transnational Migration Comes of Age» στο A. Kumar Sahoo, B. Maharaj, (επιμ.). *Sociology of Diaspora: A Reader*, τόμ. 1, Jaipur, Νέο Δελχί, Rawat Publications, 2007, σ. 194-226.